

I

‘... De wereldbrand is uitgewoed. Velen hebben hun leven gegeven voor de vrijheid. En hun offer is niet vergeefs geweest. Maar het kwaad is slechts verslagen, niet gedood. Het is nog immer onder ons. Satan rust nooit. Het pad des levens is niet voorgoed ontdaan van alle hindernissen. De Heere zal ons in zijn grote liefde immer blijven beproeven. Wij moeten sterk zijn. Het leven dat ons een geschenk is, zullen wij ons dag na dag, week na week, maand na maand en jaar na jaar waardig moeten tonen. Het kwaad is in ons en onder ons. Wij moeten waakzaam zijn en niet aflaten het te bestrijden. Gaat nu heen naar uw haardsteden en betoont uzelve waardige zonen en dochteren des Heeren. De Heer zij met u. Amen.’

Floris zat met gebogen hoofd in de kerkbank, ingeklemd tussen zijn vader en zijn moeder. Ondanks zijn acht jaren had hij zich dit keer niet laten afleiden door zondige gedachten. Hij had goed naar de dominee geluisterd. Hij probeerde niet trots te zijn op zichzelf dat hij zo goed had opgelet, want trots was hovaardij, had de dominee gezegd. Hij wist niet wat hovaardij was, maar hij begreep wel dat hij er verre van moest blijven. Dat kon hij horen in dominees stem. Hij had veel eerbied voor die strenge man in die zwarte kleren en de voornaamste reden was misschien nog wel dat het de enige man was die hij kende voor wie zijn vader ontzag had. Hij zag elke zondag hoe zijn vader aan de lippen van de dominee hing en hoe hij zelfs een beetje ineenkromp als de dominee hel en verdoemenis voorspelde voor alle zondaars, wat met veel stemverheffing gepaard ging en met bliksemende ogen. Soms raadde hij die bliksemende ogen alleen maar, maar het kwam ook voor dat ze helemaal vooraan zaten in de banken en dan kon hij het zelf zien. Dat waren de spannendste zondagen, als ze helemaal vooraan zaten, want dan durfde hij niet te bewegen, anderhalf uur lang durfde hij niet te bewegen, omdat ze zo dicht bij de dominee zaten. Maar de dominee keek nooit naar hen. De dominee keek altijd ver over hen heen. Hij noemde hen verdwaalde schapen, maar hij was zelf kennelijk geen herder, want hij keek niet eens naar zijn schapen. Floris begreep niet waarom mensen schapen werden genoemd, maar hij vond het ook weer niet raar, want hij hoorde het zijn hele leven al. Kort na zijn derde verjaardag vond zijn vader dat het de hoogste tijd was dat Floris meeinging naar de kerk. Voor die tijd was het risico te groot geweest dat hij het niet zou volhouden en misschien zelfs wel zou gaan huilen in de kerk. En de dienst verstoren was een grote zonde die vader niet op zijn geweten wilde

hebben. Dus Floris kwam al vijf jaar elke zondag in de kerk; wel vijftig keer per jaar zat hij daar en liet hij de preek over zich heen komen. Het was hem nog nooit gelukt de hele preek lang op te blijven letten. Anderhalf uur was dan ook wel erg lang om te luisteren naar dingen waar je niet zoveel van begreep. Nee, begrijpen deed hij het niet als de dominee het had over de tale Kanaäns of over de Heere der Heerscharen of over de goedertierenheid en het mededogen van de Heere, maar hij was wel altijd onder de indruk, want hij wist wel zeker dat het wel mogelijk was om al die vreemde woorden te begrijpen. Zijn eigen vader en moeder leken het heel goed te kunnen volgen, want waarom zou zijn vader anders vaak zo onder de indruk zijn? Hij, Floris, moest gewoon beter luisteren en nadenken en dan zou hij het vast op een dag ook begrijpen. Tegelijk was hij er niet zeker van dat hij daar blij van zou worden. Hij dacht eigenlijk van niet, want zijn ouders waren ook nooit zo blij als ze in de kerk zaten. Maar dat was het hem nou juist. Hij wilde begrijpen waarom ze altijd zo onder de indruk waren van de woorden van de dominee.

De hele verdere zondag bleef de kerkdienst nagalmen in Floris' hoofd, maar wel steeds zachter. En tegen de tijd dat hij naar bed ging, was de dominee zo ver weg komen te staan, dat Floris niet zo bang meer voor hem was.

II

Soms dacht Floris ook wel eens op andere dagen dan zondagen aan de dominee, bijvoorbeeld als hij op straat iemand zag lopen die een beetje op hem leek. Dan probeerde hij zich te herinneren wat de dominee afgelopen zondag had gezegd. Het eerste woord dat hem dan te binnen schoot, was meestal Heere. De dominee had het altijd over de Heere en dat schreef je met een hoofdletter en met een extra e. Die hoofdletter kwam natuurlijk omdat de Heere zo belangrijk was en die extra e was oude spelling, had zijn moeder weleens gezegd. Dat begreep Floris wel. Oude spelling was iets van vroeger en de verhalen van de dominee hadden ook met vroeger te maken. Dat verklaarde ook waarom hij er zo weinig van begreep. Want hij was nog maar een kind. En kinderen zijn jong, dus die bestonden vroeger nog niet. Hij vroeg zich wel af of zijn vader en moeder vroeger wél bestonden. Want hoelang geleden was vroeger eigenlijk? Hoe langer hij nadacht over wat 'vroeger' betekende, hoe minder hij het wist.

Op een dag zat hij met zijn moeder aan tafel, na school. Ze schonk net

een kopje thee voor zichzelf in. Floris zat achter een glas limonade.

‘Mama, wat betekent “vroeger”?’

Floris’ moeder reageerde met een tegenvraag: ‘Hoe kom je daar nou zo opeens bij?’

‘Nou, de verhalen die de dominee vertelt, gaan toch over vroeger? Maar hoelang geleden is vroeger eigenlijk? Waren jullie er vroeger ook al?’

Zijn moeder glimlachte. ‘Weet je,’ zei ze, ‘toen ik zo oud was als jij, heb ik precies diezelfde vraag ook aan oma gesteld. En weet je wat ze zei? Ze zei dat ik niet zulke rare vragen moest stellen en toen liep ze weg. Ik heb dat altijd onthouden, omdat ik boos werd. Ik vond het helemaal geen rare vraag. En ik was ook boos omdat ze me niet wilde uitleggen waarom het dan zo’n rare vraag was. En nu stel jij precies die vraag aan mij. Maar wees niet bang, ik ben oma niet. Ik zal proberen een zo goed mogelijk antwoord te geven. Kijk, je hebt twee soorten vroeger. Vroeger toen je er zelf nog niet was en vroeger in je eigen leven. Jij bent nog heel jong, dus als jij bijvoorbeeld zegt dat je vroeger niet van zuurkool hield en nu wel, gaan de mensen lachen, omdat ze vinden dat het raar is als jij over vroeger praat, omdat je zoveel jonger bent dan zij. En toch is er niets mis mee als jij zoiets zegt, want voor jou is dat vroeger, al is dat misschien maar twee jaar geleden. Voor die mensen, die al zoveel ouder zijn, is twee jaar geleden nog maar heel kort geleden. Dat noemen ze niet “vroeger”. Snap je het een beetje?’

Floris aarzelde voor hij antwoord gaf. Hij zei: ‘Ja, dat snap ik denk ik wel, maar wat is dan vroeger toen je nog niet leefde? Dat is toch heel raar, om terug te denken aan toen je er nog niet was? Ik vind het ook eng om te denken aan een tijd dat ik helemaal niet bestond.’

Weer moest zijn moeder glimlachen. Ze streelde Floris’ haar. ‘En toch snap je best dat ieder mens op een dag geboren is, als een baby, en voor die tijd bestond je dus niet. Nou ja, je bestond wel, maar dan alleen in je moeders buik.’

‘En hoe kwam ik daar dan in?’ vroeg Floris.

Zijn moeder reageerde snel en probeerde haar antwoord luchtig te laten klinken. ‘O, dat is een heel verhaal en daar ben je nog een beetje te jong voor. Maar ik beloof je, dat vertel ik je later nog wel eens of papa vertelt het, dat is misschien beter.’

‘Nou doe je net als oma, die wilde ook geen antwoord geven’, zei Floris.

‘Daar heb je wel een beetje gelijk in, maar je moet me geloven dat je nog te jong bent om alles te kunnen weten. Toen ik zo oud was als jij, wist

ik ook een heleboel dingen niet, die ik nu wel weet.'

'O'.

Floris zat een tijdje te peinzen. Toen zei hij: 'Maar hoelang duurde vroeger dan voordat jij geboren was? Want oma is jouw moeder en oma had ook weer een moeder en die ook weer, maar hoelang gaat dat dan door?'

'O, wat een moeilijke vragen stel jij vandaag. Hoeveel jáár, bedoel je?'

'Ja, hoeveel jaar of hoeveel moeders.'

'Dat weet ik niet precies, maar je hebt dominee toch weleens horen vertellen over Adam en Eva? Dat waren de eerste mensen. En die kregen kinderen en die kinderen kregen weer kinderen en zo steeds maar verder, tot nu toe.'

'Dus Adam en Eva zijn mijn overoveroveroveroveroverop en -oma?'

'Ja, zo had ik het nog nooit bekeken, maar dat is natuurlijk zo.'

Weer was het een tijdje stil. Moeder had haar breiwerkje ter hand genomen en Floris zat onrustig op zijn stoel te schuiven, zo druk was hij aan het denken. Toen zei hij: 'Maar als Adam en Eva de eerste mensen waren, dan hadden ze dus geen vader en moeder? Wie zorgde dan voor hen toen ze nog een baby waren?'

Moeder liet de trui in wording op haar schoot zakken. Haar handen staakten hun arbeid. Ze keek Floris aan. 'Eén dwaas kan meer vragen stellen dan tien wijzen kunnen beantwoorden', zei ze lachend.

'Wat is een dwaas? Ben ik een dwaas?'

'Nee hoor, jongen van me, het is helemaal niet dwaas om vragen te stellen. Maar soms zijn die vragen helemaal niet zo makkelijk te beantwoorden. Ik weet ook niet alles.'

'Maar wie zorgde er dan voor Adam en Eva toen ze nog een baby waren?' hield Floris aan.

'Adam en Eva zijn nooit een baby geweest.'

Dat moest Floris even verwerken.

'Hoe kan dat dan? Je zei toch zelf dat alle mensen als baby beginnen en dan net zo lang groeien tot ze groot zijn?'

Moeder zuchtte. Ze aarzelde of ze een eind aan het gesprek zou maken door als argument aan te voeren dat ze nu geen tijd meer had omdat ze de aardappels moest gaan schillen of de boontjes af gaan halen, maar ze wilde in dit opzicht niet op haar moeder lijken. Als Floris al dit soort dingen wilde weten, moest zij zo goed mogelijk antwoord geven, vond ze.

'God heeft eerst Adam geschapen en daarna heeft hij van een van Adams ribben Eva gemaakt. Heb je dat verhaal nooit van de dominee

gehoord?’

‘Schapen? Dominee zegt toch altijd dat mensen schapen zijn. Dus Adam was ook een mens en een schaap?’

Moeder moest nu lachen.

‘Nee, malle jongen, géschapen, dat betekent gemáákt. God heeft Adam gemáákt.’

‘Waarvan heeft hij hem dan gemaakt? Hoe kan je nou een mens maken?’

Nu begon het gesprek moeder toch echt te lang te duren. Ze had het vage excuus dat het inderdaad tijd werd iets aan het eten te gaan doen, maar de voornaamste reden waarom ze het gesprek wilde beëindigen was toch wel dat ze het ongemakkelijk vond om antwoorden te moeten geven op vragen die ze zichzelf tot de huidige dag ook stelde. Het waren vragen waar ze zich schuldig over voelde, want het betekende – voor haar gevoel – dat ze niet genoeg geloof had, dat ze twijfelde aan bepaalde dingen. En nu begon haar zoontje ook al. Dus ze zei: ‘Misschien kun je die vraag beter maar eens aan de meester op zondagsschool stellen. Die weet daar meer van dan ik. En nu ga ik aardappels schillen, anders kunnen we niet eten als papa straks thuiskomt. Heb jij zin om de boontjes af te halen?’

Floris had daar niet veel zin in, terwijl hij het toch doorgaans wel een leuk werkje vond. Hij bleef piekeren over hoe het mogelijk was dat God Adam had gemaakt. Hij moest er niet aan denken hoe dat er uit had gezien. Hij wist wel zo’n beetje hoe het binnenste van een mens eruitzag. Daar zaten botten en er stroomde bloed en overal zat vlees. Jakkies, was God dan naar de slager gegaan om vlees te kopen en had hij daarna net zolang geboetseerd tot hij Adam had? Maar er was toen toch nog helemaal geen slager? Want de slager was ook een mens. En bovendien had hij bij de slager nog nooit een bak bloed zien staan. En als je zo mensen kon maken, waarom deden mensen dat nu dan niet meer? Of deden ze het wel, maar wist hij het alleen niet? Maar hoe zat dat dan met die baby’s in de buiken van moeders? Was dat dan alleen maar een andere manier om mensen te maken? Hij snapte er helemaal niks van. Hij zou het zondag wel aan de meester proberen te vragen.

III

Wim Saftman kwam uit een strenggelovig gezin. Om een idee te geven hoe streng: toen hij als 12-jarige een keer zijn fiets van de voorkant van het huis

naar de achterkant had gebracht, gewoon door het ding bij de hand te nemen en om te lopen, had hij daarna dagen lopen piekeren of dat misschien niet onder de definitie van fietsen zou vallen. Het was namelijk een zondag geweest en fietsen op zondag was absoluut taboe in het gezin Saftman.

Inmiddels was Wim 40 en al jaren een begeistert zondagsschool-docent. Hij was zelfs zo fanatiek dat het schoolbestuur, dat zelf toch ook niet bepaald ‘van God los’ genoemd kon worden, al diverse keren vergaderd had of hij wel geschikt was om kinderen vertrouwd te maken met de blijde boodschap. Zo blij was de boodschap namelijk niet die Wim verkondigde. Het bestuur was meer dan eens benaderd door verontruste ouders van kinderen die ’s nachts de slaap niet konden vatten door de verhalen die ze op zondagsschool hadden gehoord en die zich afvroegen waar die Wim mee bezig was. Bij gebrek aan andere snel beschikbare kandidaten en door laksheid was Wim echter gewoon in functie gebleven.

Het was deze docent tot wie Floris zich de volgende zondag wendde: ‘Meester, hoe heeft God Adam eigenlijk gemaakt?’ Het lesuurtje was afgelopen. Meester Wim stond bij de deur om de kinderen uit te laten. Floris had getreuzeld zodat hij als laatste naar buiten zou gaan en er niemand achter hem zou lopen als hij halt zou houden om de meester zijn vraag voor te leggen. Hij deed het met bonkend hart, want net als de meeste andere kinderen was hij een beetje bang voor de meester.

Een van Wim Saftmans grootste angsten was dat de wereld ten onder zou gaan aan ongeloof en heidendom. Dat maakte hem tot zo’n gedreven zondagsschoolleraar. Want wie de jeugd heeft, heeft de toekomst, redeneerde hij. Met elke blijk van belangstelling voor Gods Woord was hij dan ook blij.

Hij zei tegen Floris: ‘Ga maar weer even zitten, dan kunnen we het erover hebben, of staat je vader of je moeder buiten op je te wachten?’

‘Nee meester,’ zei Floris, ‘ik loop zelf naar huis.’

‘Goed,’ zei de meester, toen ze allebei waren gaan zitten, ‘dus je wilt weten hoe God Adam heeft gemaakt? In de Bijbel staat geschreven dat hij hem schiep uit het stof van de aarde, dus zo is het gegaan.’

‘Uit het stof van de aarde? Maar, hoe kan dat dan? Mensen hebben toch bloed en zo. Hoe kun je van stof nou bloed maken?’

De meester fronste zijn wenkbrauwen. De vraag van dit jongetje beviel hem niet. Het getuigde zijns inziens niet van gezonde nieuwsgierigheid, maar van gebrek aan geloof en overgave.

Hij zei: ‘Je moet niet proberen te begrijpen, je moet geloven. De wegen

van de Heere zijn ondoorgrondelijk en wij zijn maar simpele zielen die het Hogere niet kunnen begrijpen en ook niet moeten willen proberen te begrijpen. Dat zou hovaardij zijn. Wij hebben in alle nederigheid te aanvaarden hoe het in de Heilige Schrift vermeld staat. Want dat is de hoogste waarheid. Zo, en ga nu maar snel naar huis, voor je moeder ongerust wordt.'

De meester stond op en Floris zag zich daardoor gedwongen hetzelfde te doen. Met een diepe denkrimpel in zijn voorhoofd liep hij naar de deur en zei: 'Dag meester, tot volgende week.'

Onderweg naar huis kon Floris het toch niet laten. Hij móést proberen te begrijpen hoe het kon dat je van stof mensen kon maken. Hij snapte niet dat iemand dat zomaar kon geloven zonder er verder over na te denken. Het was een mooie zonnige dag en het toeval wilde dat hij een brede streep licht tussen de bomen zag waarin stofdeeltjes te zien waren. Floris keek ernaar en dacht: 'Dus daar heeft God mensen van gemaakt? Ik ben slecht, want ik kan het eigenlijk niet echt geloven. Het kan gewoon niet. Of zou het komen omdat ik dom ben en God veel slimmer is dan ik, zodat hij het wel begrijpt en zelfs kan?'

Toen hij thuis de kamer binnen kwam, vroeg zijn moeder: 'En heb je het durven vragen?'

'Ja', zei Floris.

'En wat zei de meester?'

'Hij zei dat Adam uit het stof van de aarde is gemaakt. Toen vroeg ik hoe dat dan kan en toen werd hij een beetje boos. Hij zei dat je dat gewoon moest geloven. Maar je moet het toch ook kunnen begrijpen? Begrijpt u het?'

Moeder trok Floris bij zich op schoot. Dat deed ze de laatste tijd steeds vaker, want ze beseftte dat hij er al bijna te groot voor was en ze zou het vreselijk missen als hij het niet meer zou willen. Ze zei: 'Nee, jongen van me, ik begrijp het ook niet en de meester heeft misschien wel gelijk dat je het ook niet moet willen begrijpen. Sommige dingen moet je maar gewoon aannemen, al is dat soms heel moeilijk.'

Het antwoord beviel Floris niet. Hier schoot hij niets mee op. Hij worstelde zich los uit zijn moeders omhelzing en riep boos: 'Ik vind het stom. Jullie snappen er allemaal niks van, dominee niet, meester niet en jij ook niet. En ik snap niet dat jullie dat niet erg vinden. Ik vind het wel erg.' En hij stampte de kamer uit, zijn moeder verbouwereerd achterlatend. Zo had ze haar zoon nog nooit meegemaakt.